

TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ORTADOĞU'DAKİ REKABETİ VE İŞ BİRLİĞİ

PROF. DR. OKTAY F. TANRISEVER

Öğretim Üyesi ODTÜ

“

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler çok köklü olup Osmanlı ile Rusya İmparatorluğu arasında Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da yaşanan büyük mücadelelerden kopuk olarak sağlıklı şekilde değerlendirilemez.

”

16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükûmeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) arasında imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın 100. yıl dönümünün kutlanıldığı bu ay içinde kaleme alınan bu yazı, Türkiye-Rusya ilişkilerinin özellikle Ortadoğu bağlamındaki rekabet ve iş birliği dinamikleri ile bu ilişkilerin görünür gelecekte nasıl daha sürdürülebilir bir şekilde yönetilebileceğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Yazı öncelikle Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin genel özelliklerini tarihsel bir perspektif içinde ele alacaktır. Takip eden bölümde ise iki ülke arasında Ortadoğu bölgesindeki rekabetin dinamikleri ele alınacaktır. Yazıda daha sonra Ortadoğu bağlamında Türkiye ile Rusya arasında özellikle son yıllarda geliştirilen iş birliğinin kapsamı ve dinamikleri ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise ilişkilere dair genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra iki ülkenin görünür gelecekte mevcut rekabet ve iş birliği dinamiklerini nasıl

daha da sürdürülebilir bir şekilde yönetebileceklerine ilişkin bazı politika önerileri ortaya konulacaktır.

TÜRKİYE VE RUSYA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN KISA TARİHSEL ARKA PLANI

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler çok köklü olup Osmanlı ile Rusya İmparatorluğu arasında Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da yaşanan büyük mücadelelerden kopuk olarak sağlıklı şekilde değerlendirilemez. İki imparatorluğun da 1. Dünya Savaşı sonunda sona ermelerinden kısa süre sonra 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması'yla Ankara ve

Moskova arasındaki bu rekabet yerini iki dünya savaşı arasındaki dönemde stratejik iş birliğine bırakmıştır. Ancak 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye Sovyetler Birliği'nin çok artmış olan bölgesel

etkisini dengelemek üzere 1952 yılında NATO'ya katılarak Batılı ittifak sistemi içine girince Soğuk Savaş dönemi boyunca ikili ilişkiler karşılıklı rekabet ve güvensizlik temelinde gelişmiştir.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetlerinin ve Rusya Federasyonu içindeki bazı milletlerin Türkiye ile çok yakın ilişkiler kurmasından rahatsız olan Moskova, Sovyet-sonrası dönemde gelişen ikili ekonomik ilişkilerin ruhuna ters bir yaklaşımla Türkiye'yi diplomatik ve askerî alanlarda bir tehdit kaynağı olarak görmeye devam etmiştir. İkili ilişkiler Vladimir Putin'in 2000 yılında cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketin büyük ölçüde bastırılması ve Rusya Federasyonu'nun merkezîyetçi bir yapıya dönüşmesine paralel olarak; Ankara'nın da Avrasya bölgesinde Rusya ile rekabetten uzak durarak 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında önceliğini Avrupa Birliği (AB) ile tam üyelik hedefine dönük ilişkiler kurmaya vermesiyle 2000'li yıllarla birlikte yeni bir bahar dönemi yaşamaya başlamıştır.

“

Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'da yaşamaya başladıkları rekabetin temelinde iki ülkenin “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreçte birbirine zıt olan siyasi güçleri desteklemeleri yatmaktadır.

”

TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ORTADOĞU'DAKİ REKABET DİNAMİKLERİ

Türkiye ile Rusya arasındaki enerjiden turizm ve ticarete, diplomasiye bölgesel güvenliğe kadar geniş bir yelpazedeki ikili ilişkilerin tüm boyutlarında 2000'li yıllarda

yaşanmaya başlayan “bahar dönemi”, “Arap Baharı” olarak adlandırılan Ortadoğu'daki başka bir “bahar” süreci neticesinde hızlı şekilde bozularak son yüzyıldaki en kötü noktaların da test edildiği sert bir rekabete dönüşmüştür.

Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'da yaşamaya başladıkları rekabetin temelinde iki ülkenin “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreçte birbirine zıt olan siyasi güçleri desteklemeleri yatmaktadır. Türkiye bu sürecin Ortadoğu bölgesinde genel olarak bir demokratikleşme ve ekonomik entegrasyon sürecine yol açacağı varsayımı ve Batılı ülkelerin de bu yöndeki cesaretlendirici politikaları neticesinde değişim yanlısı olan siyasi hareketleri desteklerken; Rusya ise statüko yanlısı bir tutum sergileyerek Arap ülkelerindeki otoriter iktidar çevrelerini desteklemiştir.

Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'daki rekabeti, özellikle Suriye bağlamında çok sert bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde, Libya ve Suriye'deki gelişmelerden sonra Batılı ülkeler Ortadoğu'ya dönük politikalarını değiştirerek terörizmle mücadele temelinde yeniden tanımlanmış olup Mısır'da Abdülfettah el-Sisi'nin askerî darbe ile gelen yönetimini desteklerken, Rusya'nın 2015 sonrasında Mısır gibi Libya ve Suriye'de de daha etkin bir rol oynamasına güçlü bir şekilde karşı çıkmamışlardır.

2015 yılının Kasım ayında bir Rus jet uçağının Türk hava sahası içinde düşürülmesi ikili ilişkilerde tarihî olarak en derin krizlerden birisine yol açmıştır. Rusya'nın ikili ilişkileri her alanda -özellikle ekonomik

alanda- dondurması Türkiye'nin ekonomisine olduğu kadar, ekonomik karşılıklı bağımlılık nedeniyle Rusya'nın da ekonomisine büyük zarar vermiştir. Suriye bağlamında bakıldığında, Rusya'nın Fırat Nehri'nin doğusunda ve batısındaki bazı PYD terör örgütü mensupları ile bağlantısını kesmemiş olması ile İdlib bölgesinde Suriye rejim güçlerinin saldırılarına destek vermesi Türkiye açısından tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya'nın PKK ve PYD terör örgütlerini henüz terör örgütü olarak tanımlamamış olması da Türkiye açısından Rusya'ya dönük güvensizliği pekiştirmektedir. Bu sorunlara kalıcı çözüm bulunamamış olması Rusya'nın politikasına yön veren dinamiklerinin yapısal nitelikli olduğunu göstermektedir. Rusya'nın Suriye'de olduğu kadar Libya, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi Arap ülkelerindeki Türkiye karşıtı bazı unsurlarla yakın ilişkiler kurması da Rusya'nın Türkiye ile bölgesel rekabetinin Moskova'nın bölgeye dönük bütüncül stratejisinden kaynaklandığını göstermektedir.

TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ORTADOĞU'DAKİ İŞ BİRLİĞİ DİNAMİKLERİ

Türkiye ve Rusya arasında Ortadoğu bölgesine dönük bazı önemli görüş ayrılıkları olsa da 2015 “Jet krizi” sonrası dönemde her iki ülkenin üzerinde anlaştıkları en önemli iki ilke, her türlü görüş ayrılığının diyalog ve uzlaşılı yoluyla çözülmesi ile ikili ilişkilerin üçüncü tarafların provokasyonları nedeniyle bozulmamasına özen gösterilmesidir. Son yıllarda iki ülke arasındaki Ortadoğu bölgesine dö-

nük iş birliğinin terörizmle mücadelede ve bölgesel güvenlik alanlarında daha da güçlendirilmesi bu anlayış birliğinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'daki giderek artan bölgesel iş birliğinin çerçevesi Türkiye, Rusya ve İran tarafından Suriye krizinin çözümüne dönük olarak geliştirilen ve "Astana Süreci" olarak bilinen diplomatik diyalog ve uzlaşma içinde ortaya çıkmıştır. "Astana Süreci" esasen Türkiye, Rusya ve İran'ın kendilerine yakın olan yerel aktörlerin çatışmalarına son vermesini sağlayarak öncelikle Suriye'deki çatışmasızlık alanlarının genişletilerek Suriye'nin toprak bütünlüğünün yeniden tesisi çerçevesindeki nihai barış sürecine zemin hazırlanmasını amaçlamaktadır.

Rusya'nın özellikle İdlib bölgesindeki Türkiye'nin Suriye'deki askerî nüfuzunu sonlandırmak için Beşar Esad güçlerini destekleyerek yaptığı anlaşılabilir 2020 yılı başındaki saldırılar, Türkiye'nin İdlib'deki gözlem noktalarını korumak için yürüttüğü başarılı sınırlı askerî harekât sonucunda Rusya destekli Suriye rejimi güçlerinin başarısızlıklarıyla sonuçlanmıştır. Türkiye, Rusya'nın PYD terör örgütü üyelerini korumasından duyduğu rahatsızlığı da her zaman belirtmiş olup PYD saldırıları olduğunda, PYD terör örgütü unsurlarına karşı anında etkili cevap vermektedir. Yine 2020 yılında, Türkiye'nin Rusya destekli Halife Hafter güçlerini Libya'da yenilgiye uğratmasının, Rusya'ya gerek Suriye gerekse Libya'da Türkiye ile diplomasi ve diyalog süreçlerini kullanmanın

ortak menfaatleri geliştirmek açısından daha uygun olduğunu öğrettiği anlaşılmaktadır.

“

İki ülkenin de Katar ile yakın ilişkiler içinde olması iki ülkenin de Körfez bölgesine dönük ortak politika geliştirebilme kapasitelerini önemli ölçüde güçlendirmektedir. İki ülke arasındaki iş birliği süreçlerini değerlendirirken dikkate alınması gereken en önemli nokta ise Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'daki bölgesel iş birliklerini büyük zorluklara rağmen sağladıklarıdır.

”

Türkiye ve Rusya'nın Irak'ın kuzeyindeki 2017 referandum girişimi karşısında ortak tutum belirlemesi de iki ülkenin Ortadoğu'daki devletlerin toprak bütünlüklerini koruma konusundaki hassasiyetlerini açıkça göstermiştir. İki ülkenin de Katar ile yakın ilişkiler içinde olması iki ülkenin de Körfez bölgesine dönük ortak politika geliştirebilme kapasitelerini önemli ölçüde güçlendirmektedir. İki ülke arasındaki iş birliği süreçlerini değerlendirirken dikkate alınması gereken en önemli nokta ise Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'daki bölgesel iş birliklerini büyük zorluklara rağmen sağladıklarıdır. Bu nedenle sağlanan iş birliği düzeyi çok dikkat çekici olup iki ülkenin de zorluklarla elde edilen bu iş birliği düzeyini korumak için büyük özen gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse iki ülkenin Ortadoğu bölgesindeki

politikaları ilkesel bazı karşıtlıklar ve uzlaşmalar içermekte olduğundan, Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'daki iş birliği ve rekabetinin görünür gelecekte de süreceği söylenebilir. Aynı şekilde, Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ve bölgesel düzeydeki ilişkilerin aynı şekilde devamı otomatik bir süreç olmayıp değişen durumlara göre yeni çözümlerin geliştirilebilmesine bağlıdır. Bu nedenle her iki ülke açısından, ilişkilerin mevcut durumunu sürdürülebilir kılmak en önemli dış politika hedeflerinden birisidir. Türkiye ve Rusya'nın Ortadoğu'daki ilişkilerle dolu mevcut ilişkilerini sürdürülebilir bir şekilde yönetebilmeleri için şu temel politika önerileri yapılabilir:

Öncelikle her iki ülkedeki karar alıcıların herhangi bir bölgesel kriz durumunda ivedilikle ve doğrudan birbirleriyle iletişime geçerek sağlıklı bilgi paylaşımı yoluyla krizlerin hasarlarını tanımlama ve kontrol altına alma konusunda ivedilikle hareket etmeleri yararlı bir politika olacaktır. İkinci olarak, iki ülkenin de mevcut ortak diyalog ve danışma mekanizmalarını daha da güçlendirerek diplomatik iş birliğinin kurumsal altyapısını daha da sağlamlaştırılmaları olası krizlerin olumsuz etkilerini en aza indirebilecektir. Son olarak, Ortadoğu'daki olası krizlerin fırsata dönüştürülerek kriz diplomasisi yoluyla bölge ülkelerinin refah ve istikrarını temin eden ve bu ülkelerin toprak bütünlüklerini güçlendiren etkili çözümlerin hayata geçirilmesi, mevcut karmaşık ilişkilerin görünür gelecekte de sürdürülebilir temelde ilerlemesini mümkün kılacak politika önerisi olarak değerlendirilebilir. ■